

Hangszerek és művek a barokktól napjainkig

- beszélgetés Endrődy Sándorral, a Magyar Állami Operaház első kürtösével –

– *December 3-án a bécsi Musikvereinban lép fel egy speciális együttesel és ebből az alkalomból egy barokk kürtöt készíttetett Juhász Zoltán hangszerezéssel, Novotny Antal műhelyében. Néhány hónapja pedig egy natürkürt kapcsolatán töltött el napokat ugyanott. Milyen kapcsolatok fűzik ezekhez a régi instrumentumokhoz?*

– *A zenekar a Wiener Akademie, amellyel rendszeresen játszom kor-*

hú hangszereken. Ezt a fajta tevékenységet azonban nem velük kezdtem, hanem több, mint 15 éve az Ella István által alapított és vezetett Corelli Kamarazenekarban. Ez az együttes is régi zenét játszott, de eleinte modern hangszerekkel. Aztán Ella Istvánnak támadt egy ötlete: mi lenne, ha megpróbálnánk régi hangszerekkel? A kísérletezés egy-másfél évig folyt; volt egy turnénk is még az akkori Szovjetúnióban, aztán az egész abbamaradt.

Az alapvető nehézséget számunkra az jelentette, hogy ezek a hangszerek nagyon költségesek. A jelenlegi anyagi kondíciók között nagyon sokan – elsősorban a fúvósok – a munkáltatók hangszereiben játszanak. És ezeknek a hangszereknek az értéke csak a megvásárlás pillanatában igazi érték. Utána (elsősorban a rezek, de a fafúvósok is) nagyon gyorsan amortizálódnak, akár csak az autók. Ahhoz, hogy az ember komolyabb összeget és rengeteg energiát, gyakorlást áldozzon, vagy az kell, hogy a hangszer megőrizze az értékét és adott pillanatban el lehessen adni (mint például az értékesebb vonóhangszerek esetében), vagy olyan feladatok kelljenek, amelyek révén a befektetés megtérül.

Annak idején senkinek nem volt annyi pénze, hogy azonnal jó hangszert vásároljon – márpedig ebben a műfajban is vannak jó és rossz hangszerek. Akkoriban még nem voltak Magyarországon olyan specialisták sem, akik ezeket a régi hangszereket jól meg tudták volna szólaltatni: nem volt például barokk fuvolista, nem volt gambás, gondok voltak az oboistákkal, nemigen volt angolkürt és angolkürtös sem. Ezeket a muzikusokat mind importálni kellett, ami szintén sokba került. Az utolsó hangversenyünk a Corelli Kamarazenekarral együtt egy Karácsonyi Oratórium volt a Vigadóban.

Ezen az estén játszott velünk egy osztrák csellista, aki koncert után odajött hozzám, elkérte a telefonszámomat és azt mondta, hogy majd jelentkezik. Ezen akkor mosolyogtam és négy-öt évig úgy is nézett ki, hogy joggal. Egyszer azonban csöngött a telefon és hívtak játszani. Akkor azzal a hangszerezéssel, ami majdnem házilagosan, némi besegítéssel – szintén a Novotnyék műhelyében – készült, kimentem és végig szenvedtem a koncertet. Megrázó élmény volt, mit kellett kínlódnom ahhoz, hogy a produkció elfogadható legyen. De újból meghívtak és akkor világossá vált, hogy valamit lépni kell.

Fejlesztetni kezdtem; néztem a többiek hangszereit és irodalom után kutattam.

– *Hol lehetett ehhez való irodalmat találni?*

– *Az akkori NDK Centrumban, véletlenül. Egy, a lipcsei hangszer-múzeum által közreadott tudományos munkát találtam, amiben pontosan megvannak a méretek, építési stílusok, korszakok, hangszerjellemzők. Elkezdtem alkalmazni ezeket, mindig javítottunk valamennyit a kürtön, egyre jobb lett.*

– *Más ilyen zenekarokban is fellépett?*

– *Nagy élmény volt a Concentus Musicusban többször is játszani Nicolaus Harnoncourt-al.*

– *Mennyire tudta magát elfogadtatni a magyar zenész-társadalommal?*

– *Eleinte lenézett dolog volt ez a régi hangszer. A közvélemény szerint aki ezzel foglalkozik, csak diletáns lehet. Annyi igazság volt ebben, hogy elsősorban azok kezdték el, akik valamilyen módon kiszorultak a pályáról, de bent szerettek volna maradni és területet keresek maguknak. Ők az összes hibát a hangszerezéssel fogták. Az idők során az így keletkezett előítéleteket is korrigálni kellett. Az utóbbi években sok igazi profi kapott színpadot, akik megmutatták, hogy régi hangszereken is lehet jól, tisztán játszani.*

– *Csak a hangszerjátékosok, vagy a hangszerek között is olyan „szórás” van, mint a modern hangszerek között?*

– *Igen. Egy Alexander és Amati kürt között lévő különbségek mindenki számára nyilvánvalóak. Ugyanilyen különbségek léteznek a barokk építésű kürtök között is. A rézfúvós hangszereknél ugyanis nemigen beszélhetünk eredeti példányokról, csak adott építésű instrumentumokról. Anyaguk ugyanis kizárja, hogy két-háromszáz év alatt ezek a vékony, 0,3 mm vastagságú rézlemezekből készült hangszerek ne menjenek teljesen tönkre. Megfújhatatlanok, csak arra alkalmasak, hogy múzeumban megnézhessük, méretet vehessünk róluk, de újra kell őket gyártani.*

– *Milyen más hangszerekkel szólhatnak meg együtt ezek barokk- és natürkürtök?*

– *Egy ilyen zenekarban csupa régi, „azonos korú” hangszer van. A vonósoknál más a fogólap dőlésszöge, a hegedűnyak vastagsága, a láb, a húrtaftó; ezek ugyanis nagyon sokat fejlődtek az évek során. Legkevesebbet a testük változott. Egy bélhúrral felszerelt, rövidnyakú hegedű nem úgy, nem olyan stílusban szól meg, mint egy modern hegedű. Ehhez igazodnak a mainál kisebb, puhább hangon játszó fúvósok.*

– *Más a játéktechnika is?*

– *Igen, mert a természetes felhangsorra alapul a megszólaltatható hangok sora, semmi más segítség nincs. A természetes felhangok a temperált fül számára észlelhető hamisságát szájjal és kézzel kell korrigálni. Ezeket a fogásokat ismerni és gyakorolni kell.*

– *Külön technikája van a barokk kürtnek és a natürkürtnek és annak a kürtnek, amellyel belül az Operaház zenekarába?*

– Ezek azért egymáshoz nagyon hasonló technikák. Mindegyik ugyanarra a hangszerősre vezethető vissza. A kürt viszonylag keveset fejlődött mondjuk egy oboához képest, ahol az eredeti, furulyaszerű hangszere az évek során rengeleg billentyű került, amiken egészen más fogással játszanak már a muzsikások. Nem is ismerek olyan modern oboistát, aki rendszeresen, profi szinten játszana barokk hangszereken és fordítva. Eddigi tapasztalataim szerint az oboisták nagyon ritkán váltanak hangszert. Fagottost ismerek, aki mind a kettőn jól játszik, de azt mondja, nagy feladat a két hangszer egymás melletti léte. Kürtnél ez azért nem okoz akkora gondot.

– Milyen emlékezetes fellépéseket élt meg ezekkel a régi kürtökkel? Milyen repertoárt épített ki magának az évek során?

– Bach I. – a sorozatból a kürt számára érdekes – Brandenburgi versenyétől korai Liszt zongoraversenyig mindenfelét játszottam. Rendszeresen a Beethoven szimfóniák is.

– Egy Liszt-darabnál is lehet még natúrkürtől beszélni?

– A Liszt zongoraversenyben végül bécsi kürtön játszottam a koncerten: a mű elején van egy kürtszólo, ami erősen kromatikus. Még ez is játszható lett volna a barokk hangszerevel, de végül a bécsi mellett döntöttünk. Ez egy nagyon érdekes átmenet a klasszikus natúrkürt és a modern hangszer között. Ugyanolyan a bognija, vagyis a karikaformára hajtott, a hang-

ezzel a típusú hangszerevel játszanak. Ezért van az ottani kürtösöknek egy speciális puha, lágy ugyanakkor zsiros, fényes hangzásuk, ami nagy hangerőnél sem bántóan hangos.

– Ez ugyanolyan egyedül kívánság, mint a Berliini Filharmonikusoknál a német rendszerű klarinét?

– Igen. Ezt a hangszínt várják el, ehhez ragaszkodnak.

– Van a gyűjteményében ilyen bécsi kürt is?

– Bécsi kürtöm nincsen, de lehet, hogy előbb-utóbb kellene fog.

– Hány hangszere van összesen?

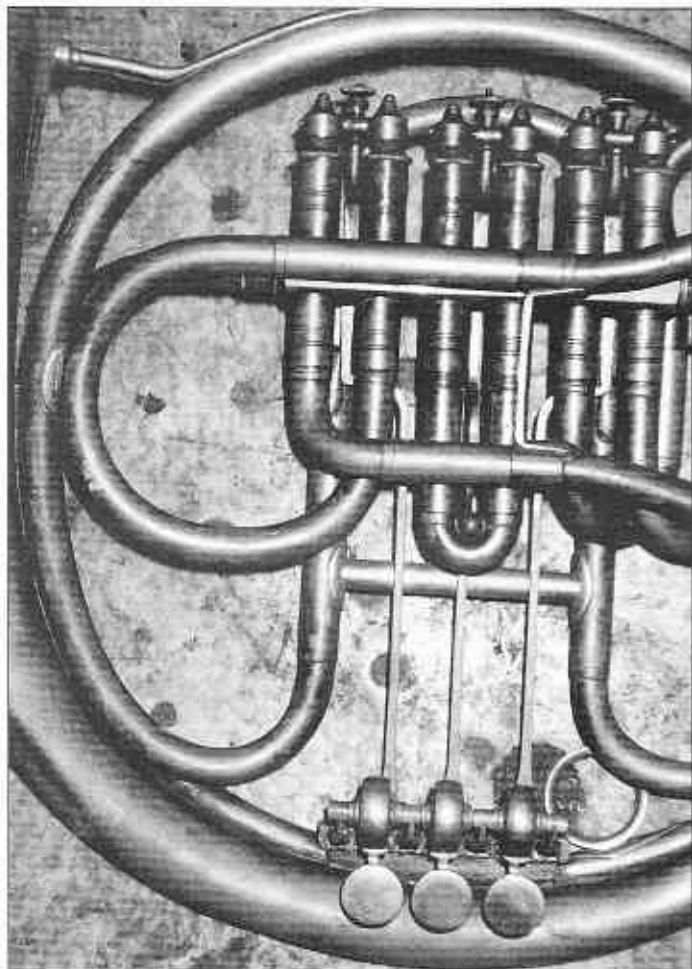
– Két különböző rendszerű modern, egy barokk és egy klasszikus natúrkürt. Összesen tehát négy.

– Egy nem kürtös számára mennyire megkülönböztethetők ezek?

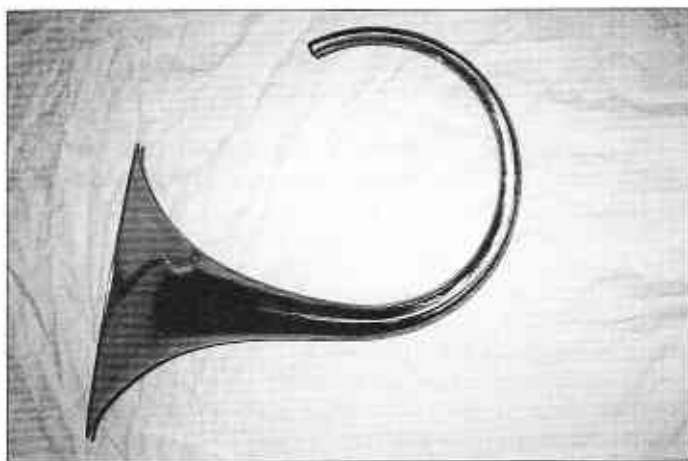
– A barokk kürt eredendően úgy néz ki, mint egy vadászkürt, hiszen abból is fejlődött ki. Legjobban talán a postakürtözhöz hasonlít. A fúvóka egy tölcserben végződő karika. Így is játszottak nagyon sokáig a korabarokk zenekarokban. Sokszor aszerint írták a szerzők a darabjaikat, hogy a kürtösöknek milyen volt a hangszerük. Különböző hosszúságú hangszerek készültek és egy kürtös birtokában két-három, esetleg több különböző hangolású hangszer volt és a helyi orgonista is tudta, hogy milyen hangolású hangszerekre írhat. Idővel praktikusabbá vált, hogy csak egy hangszertestet kezdtek el használni, ehhez különböző hosszúságú befúvócsövet gyártattak és ezt cserélgették.

Innen csak egy lépés volt az idő múltával és a nagyobb hangigény fellépésével, hogy erre a postakürtre nagyobb tölcser és egy hangolócső került. Ez egy, a hangszer közepe táján lévő hangolócső, aminek kihúzásával és betolásával változtatható a csőhossz. Így már a többi hangszerhez is problémamentesebben lehetett hangolni.

Alapvetően tehát ez a hangolócső különbözteti meg a klasszikus natúrkürtöt a barokk kürttől. Ezen kívül vastagabb a menzúrája, nagyobb a tölcseré és nagyobb a hangja, cserélhető a befúvó csöve, amivel a hangszer alaphangolása változtatható.

szertestet cserélhető befúvócsöve, mint a natúrkürtnek. A pumpaszerű mechanikával működő billentyűk nyitják meg a toldalékokat. A menzúrája ugyanolyan, mint a natúrkürtnek. Ez azért érdekes, mert ezt a pumpamechanikájú bécsi kürtöt 1830-ban szabadalmaztatták és maga a menzúra, a hangszerépítés azóta változatlan és a Bécsi Filharmonikusok előírás szerint csak

– Hányféle kürt létezik még, ha most végiggondoljuk a zeneirodalmat?

– A barokk és a klasszikus natúrkürt után, a bécsi kürt idején az 1820-as évektől kezdődően két évtizeden belül nagyon sok különböző székhelyű hangszergyártó cég szabadalmaztatott mindenféle mechanikát. Egyik ez a pumpás bécsikürt; a franciák pisztonrendszerű hangszereket alkalmaztak, nagyon sok helyen azt is használják. Aztán megjelent a német rendszerű forgóventil – ez egy forgó szelep, ez terjedt el talán legjobban. Ennek megjelenésével elkezdtek hízni a hangszerek; egyre több billentyű került rájuk, ez egyre több hangolási lehetőséget biztosított. A 20. század elején szabadalmaztatta az Alexander cég az első

duplakürtöt, ami már két, alapvetően különböző hangszer egybeépítése billentyűkkel. Ma már tripla kürtök is vannak, az én legmodernebb hangszerem is egy triplakürt. Ez az Operaház tulajdona; egy ilyen hangszer ára kétmillió forint körül mozog.

– *Mennyire ismeri a külföldi, például a bécsi kollegák hangszerkészleteit?*

– Ők otthon modern kürtből is többfélét tartanak. A Bécsi Szimfonikus Zenekar szólókürtöse jó barátom, neki tucatnyi hangszere van otthon; van ezek között natürkürt, barokk kürt és legalább öt-hat különböző modern hangszer is. Ezek különféle menzúrájúak, különböző építésűek és a különböző feladatokhoz mindig azt a hangszert akasztja le, amire szüksége van és amilyenek az elvárások. Egy Brahms szimfóniához nem ül le egy könnyű építésű, könnyűhangú hangszerral, hanem egy szélesebb menzúrájú, vastagabb, zsírosabb hangú kürtöt vesz magához. És amikor Mozartot játszanak, oda a vékonyabb hangút viszi. És ezek mind modern építésű kürtök.

Annak idején a szerzők nem a fióknak, hanem a nyilvánosságnak írták műveiket. Messzemenően figyelembe vették tehát a megszólaltathatóságot, ismerniük kellett a hangszerek kapacitását, tulajdonságait.

Most mutattuk be Kovács Zoltán fagottversenyét A Filharmóniai Társaság Zenekarával. Ő is ott volt minden próbán, beleszólt, módosította saját hangszerezését annak megfelelően, ahogy megszólalt a darab; neki is van tehát kontaktusa az általa írott művel. Ilyen technikával születhettek a régi kompozíciók. És itt érzem annak létjogosultságát, hogy olyan hangszereken jó eljátszani azokat a régi darabokat, amilyenre írták őket annak idején. Ha azok autentikus hangszereken és jó előadók segítségével szólalnak meg, közelebb vihetnek az adott korhoz, az eredeti megszólaláshoz.

– *Hogyan működnek ezek a speciális kürtjei? Van egy bog-nisora?*

– Igen, amely a fellelhető összes hangolást tartalmazza, még a legritkébbat is, a Fisz-kürtét. Ezzel alig lehet az irodalomban találkozni, de Haydn Búcsú szimfóniájának lassú tételéhez éppen Fisz-kürt kell. A romantikáig ez az egyetlen ilyen tétel. Lehet, hogy a helyi „vadásztársaságban”, vagy a herceg kürtösei között valakinek ilyen hangolású hangszere volt és Haydn ezt is kipróbálta.

– *És ez a csósor egy natürkürt testhez illeszthető?*

– Egy múlt század eleji formájú, menzúrájú natürkürthöz és a most elkészült barokk kürtöz.

– *Milyen alapon tudta a kívánságait megértetni a hangszert készítő Juhász Zoltánnal?*

– Volt egy mintánk. Így könnyebb volt a helyzet, nem nekünk kellett kísérletezni, méricskélgni. Ez egy angol hangszer volt, de már az is valaminek a kópiája volt.

– *Ez egy aktív hangszer egyébként?*

– Igen. Azért kaptam kölcsön az említett bécsi szólókürtös barátomtól, hogy játsszak rajta. Csak már többször kölcsönkértem tőle és már kezdtem kellemetlenül érezni magam. Egy ilyen kölcsönkérés ugyanis hetekre szól. Gyakorolni kell vele, hiába hasonló a fúvás technikája. A december 3-i koncerten is Vízizene, Tűzijáték szvit volt műsoron, benne az összes, Händel által írt kellemetlenséggel. Profi szinten kellett megoldani, a rádió egyenesben sugározta. Tavasszal kell úgyis Brandenburgit játszani, arra megint el kellett volna kérjem. Arra gondoltam, hogy ha itthon is elkészíthető egy ilyen hangszer (nem annyiért, mint amennyibe ez kint kerülne), akkor veszek egyet.

– *Ez egyébként járható út? Egyet-egyét itthon elkészíttetni kópia után?*

– Igen, csak itt különleges eljárást igényel a hangszer tölcserének elkészítése. Nehéz formára kalapálni egy 0,3 mm

vastagságú rézlemez. A háború előtt itt nemcsak hangszerjavítással, hanem készítéssel is foglalkoztak, például Stowasserék. Komoly hangszer gyártás volt, nekem is van egy működőképes, nagyon jó Stowasser kürtöm. Ez megszűnt, nem volt aki továbbvigye, nincsenek megfelelő szerszámok, nincs már megfelelő gyakorlat és így minden problémát okoz. Jó lenne, ha foglalkoznának gyártással is, ám nagyon alacsony lenne ennek a fizetőképes kereslete. Nagyon magas a beruházás és munkaigénye. Ezeket nem lehetne szériában gyártani – a nagyipari előállítás mindig a minőség rovására megy. Az ilyen „futószalagon” készített hangszerek inkább csak fúvószenekari célokat elégítenek ki.

Végül mi egy harsonatölcserét vettünk alapul, kiegyenesítettük és meghajlítottuk. Nem milliméterre lemásolt hangszer ez, hanem egy nagyon hasonló.

– *Külföldön hogyan teremtik meg az egyedi jellegű gyártás feltételeit?*

Vannak célszerszámok, présgépek. A kézi előállítású hangszerek ott is nagyon drágák. A legtöbb ilyen kürtöt az Alexander cég készíti, az egy viszonylag nagy manufaktúra. Vannak jó minőségű gyári hangszerek is a Holton, Conn, Yamaha cégnél, de az igazi mesterhangszerek mindig kézzel, kiforrott technológiák alapján, kis szériában készülnek. Ha egy profi muzsikus hangszert választ, szinte mindig ezek között bukkan rá arra, ami az ő egyéniségének, elvárásainak legjobban megfelel.

– *Vannak-e kilátásban olyan koncertfelkérései, amelyeken ismét a régi hangszerek egyikéhez kell majd nyúlnia?*

– A Brandenburgin kívül egy Beethoven IV. szimfónia, amit klasszikus natürkürttel kell majd játszani. És várok egy Schumann Rajnai szimfóniára; ez vérbeli romantikus darab, két bécsi kürt és két natürkürt kell majd hozzá. Eredetileg ezt kívánta Schumann. Feladatok vannak.

– *Játszott-e versenyművet, szólót valamelyik régi hangszere-n?*

– Csak modern hangszereken. 1997-re van egy felkérésem a Tarjáni Ferenc által szervezett mesterkurzus nyitókoncertjén. Klasszikus natürkürtöt tervezek, de lehet, hogy barokk kürt lesz belőle. Most már van olyan hangszerem, amin el merem vállalni.

– *Mi volt eddigi legnagyobb élménye, ami régi kürthöz fűződik?*

– Prágában eljátszottuk ezzel a bécsi együttesrel a Don Giovannit. Két előadás volt, lemez is készült belőle. Abban a színházban játszottuk, ahol annak idején az operát bemutatták. Ott meg lehet hallani, milyen ez korabeli előadásmódban; és miután itt az Operaházban is játszom, modern hangszerezésben, első kézből tudom összehasonlítani a kétféle hangzást, a kétféle előadást. A prágai előadás után az itthoni szintetizátorzenének tűnt. Nem akartak megszólalni azok az utánozhatatlan hangszínek.

Igazán az lenne jó, ha gyakrabban játszhatnék a régi hangszereken. Évente négy-öt alkalom mindig nagy feladatot jelent, sok gyakorlást igényel. Most is sürgetni kellett a barokk hangszert, hogy legalább két hetet tudjak rajta gyakorolni, pedig már feljátszottam lemezre is a műveket.

– *Nem zavarja ez a sokféleség?*

– Nem. Én 13 évig játszottam a Rock Színházban is. Az megint egészen más volt és nem zavart. Nagyon örülök még ma is neki, mert olyan rock- és jazz-zenéssel találkoztam, akiket egyébként nem ismertem volna meg. Ez egy színfolt, ami hozzátartozott az én zenészegyenységem kialakulásához.

Tóth Anna